

Pojmy používané v hodnocení krajinného rázu

Hodnocení krajinného rázu pracuje přednostně s pojmy uvedenými v § 12 zákona č. 114/1992 Sb. Jejich definice vychází jednak ze zmiňovaného zákona, jednak z příbuzných vědních disciplín (architektura, územní plánování, přírodní vědy), jednak ze zkušeností jednotlivých autorů.

Definice jednotlivých pojmů jsou zpracovány podle autorů Bukáčka a Matějky (1999), Vorla a kol. (2004 a 2006), Míchala (1999) a Löwa a Míchala (2003). Kde se autoři shodují v podstatě pojmu, je uvedena definice jen jedna. Kde je chápání pojmu rozdílné, je uvedeno definic více, i s odkazem na příslušnou literaturu.

Krajinný ráz - je dán přírodní, kulturní a historickou charakteristikou určitého místa nebo oblasti (§ 12 zákona), resp. vnímatelnými znaky a hodnotami těchto charakteristik (Vorel 2004, 2006).

Krajinný ráz - je souborem specifických charakteristik pro určitou konkrétní oblast či místo v krajině, které jsou příčinou jejího komplexního - funkčního, vizuálního, senzuálního a jiného projevu a činí ji tak typickou až nezaměnitelnou. (Bukáček, Matějka 1999)

Charakteristika krajinného rázu - souhrnný popis uspořádání krajinných složek a prvků nebo jejich souborů, které se podílejí na tvorbě krajinného rázu dané krajiny. Jedná se o charakteristiky přírodní, kulturní a historické, které vnímáme jakou soubor typických znaků.

Přírodní charakteristika krajinného rázu zahrnuje vlastnosti krajiny určené jak trvalými přírodními podmínkami, kterými jsou především geologické, geomorfologické, klimatické a biogeografické poměry, tak aktuálním stavem ekosystémů. Rozhodující jsou zejména ty přírodní podmínky, které se bezprostředně projevují v obraze dané krajiny a tvoří část typických znaků daného krajinného rázu. Přírodní charakteristiku tvoří především specifický typ reliéfu v rámci určitého bioregionu a specifická kombinace potenciálních ekosystémů, odrážející základní vlastnosti prostředí, mj. klimatu a hydrologických vlastností. Pro celou ČR jsou typizovány v mapách tzv. biochor v měřítku 1 :50000 (Culek a kol. 1998). Součástí přírodní charakteristiky je též aktuální stav ekosystémů, který do značné míry informuje o způsobu využívání krajiny. Stává se tak přechodem mezi přírodní a kulturní charakteristikou.

Kulturní charakteristika krajinného rázu je dána způsobem využívání přírodních zdrojů člověkem a stopami, které v krajině zanechal. Nejvýznamnějšími krajinnotvornými činnostmi člověka jsou lesnictví, zemědělství, sídelní funkce, těžba, doprava, vodní hospodářství a někdy i rekreace. Kulturní charakteristiku pak tvoří zejména charakter osídlení, zástavby a jednotlivých staveb, charakter uspořádání pozemků - kultur, aktuální vegetace (kvantifikovaná zjednodušeně např. stupni ekologické stability) a charakter úprav vodního režimu. Součástí kulturní charakteristiky jsou také hodnoty krajinného rázu odrážející se ve významných uměleckých dílech, včetně zpětného průmětu těchto děl do psychiky uživatelů krajiny.

Historická charakteristika krajinného rázu je specifickou součástí kulturní charakteristiky a spočívá v časové posloupnosti a souvislostech kulturních a přírodních charakteristik oblasti či místa, jež se projevují přítomností historických a památkových hodnot. Historická charakteristika je klíčová pro pochopení logiky vztahů mezi přírodními vlastnostmi krajiny, jejím využíváním vzhledem k jejich trvalé (dlouhodobé) udržitelnosti. Je dána mj. přítomností kulturních nemovitých památek, městských a vesnických památkových rezervací a zón a krajinných památkových zón včetně ochranných pásem, historickým významem místa nebo významem místa pro kulturní historii národa (pobyt významné osoby apod.).

Místo krajinného rázu - část krajiny relativně homogenní z hlediska přírodních, kulturních a historických charakteristik a výskytu estetických a přírodních hodnot, které odlišují místo krajinného rázu od jiných míst krajinného rázu. Je nejmenším hodnoceným prostorem; jedná se zpravidla o vizuálně vymezený krajinný prostor (konkávní nebo konvexní), který je pohledově spojený z většiny pozorovacích stanovišť, nebo o území typické díky své výrazné charakterové odlišnosti.

Oblast krajinného rázu - rozsáhlá část území s podobnou přírodní, kulturní a historickou charakteristikou, která se výrazně liší od jiné oblasti ve všech charakteristikách či v některé z nich a která zahrnuje více míst krajinného rázu. Výměra oblasti krajinného rázu obvykle přesahuje tisíc hektarů a je vymezena hranicí, kterou mohou být přírodní nebo umělé prvky nebo jiné rozhraní měnících se charakteristik nebo horizont.

Hodnocení krajinného rázu je obsahové hodnocení smyslově vnímatelných, zejména vzhledových vlastností krajiny, jejichž obsahy jsou nesené jak estetickými, tak přírodními, případně dalšími (např. historickými) hodnotami. Pro ochranu krajinného rázu se hodnocení provádí expertním soudem na základě podrobné bilance přírodních (geneticky primárních) a kulturních (geneticky sekundárních) charakteristik krajiny. Hodnocení spočívá v určení významu (velkého či malého, kladného či záporného) jednotlivých charakteristik, jimiž je krajinný ráz určován. Stanovuje se při něm prostorové rozmístění, kvantitativní parametry (hodně nebo málo, malé nebo velké) a kvalitativní parametry (uplatnění rozhodující, významné, zanedbatelné) krajinných prvků, zejména však jejich vzájemné vztahy (harmonické či konfliktní). Hodnocení zahrnuje především zjevná narušení míst a oblastí krajinného rázu, která nejsou postižitelná jednotlivými zákony chránícími složky životního prostředí (půdu, vodu, ovzduší, organismy, ekosystémy).

Estetická funkce krajiny je dána estetickým působením přírodních, kulturních a historických charakteristik a harmonického měřítka a vztahů na pozorovatele. Je průmětem typických znaků a jejich typických kombinací do kladných a záporných hodnot, které je hodnotící subjekt schopen „vyčíst“ ze smyslově postižitelných (převážně vizuálních) charakteristik daného místa krajinného rázu.

Přírodní hodnota krajinného rázu je dána přírodními charakteristikami dané oblasti či místa z hlediska jejich funkce, původnosti, historického vzniku – tj. kvalitativními parametry zastoupených ekosystémů (vysoká míra přirozenosti aktuální vegetace, nízký stupeň přirozeného i antropogenního narušování krajiny) ve vztahu k jejich trvalé udržitelnosti, reprezentativností aktuálních znaků ve vztahu ke stanovištním podmínkám, prostorovými parametry, harmonickým charakterem interakcí mezi ekosystémy (vč. harmonické mozaiky antropickým působením přetvořených ekosystémů), výraznými přírodními dominantami krajiny. Rozeznáváme zvýšenou, průměrnou a sníženou přírodní hodnotu místa krajinného rázu, a to buď na základě mapování krajiny nebo přímo expertním odhadem.

Dominantou krajiny obecně je její převládající, hlavní, základní složka, převládající prvek v konfiguraci hmotných prvků krajinné scény (dominantní = určující ráz). Krajinné dominanty jsou typizovány podle původu na přírodní, kulturní nebo smíšeného původu, dále na historické a soudobé.

Kulturní dominanta krajiny je člověkem bezprostředně vnímaný výsledek lidské činnosti v krajině. Může to být krajinný prvek či složka v krajině (př. stavební objekt) nebo to jsou dochované stopy kultivace krajiny, jejichž význam je nesporný z historického hlediska, architektury či jiného oboru lidské činnosti a které ve svém projevu převládajícím způsobem ovlivňují znaky charakteristik krajinného rázu. Estetická hodnota historických dominant smíšeného původu (např. hradní zříceniny nebo rozhledny na výšinách) je zpravidla jednoznačně kladná. Estetická hodnota soudobých

kulturních dominant (např. jednorázově vybudovaná sídliště, velkolomy, tělesa mostů, obilní sila, retranslační TV věže, vedení VVN) bývá z hlediska krajinného rázu rozporná; o jejich estetických hodnotách se vyjadřujeme zdrženlivě a jako hlavní kritérium hodnocení uplatňujeme harmonii či kontrast (vhodný, nevhodný) s okolím.

Přírodní dominant je krajinný prvek či složka v krajině, který svým významem a projevem ovlivňuje souhrn charakteristik daného místa či oblasti (výšková dominant, dominantní sníženin, dominantní zastoupení apod.). Estetická hodnota přírodních dominant (výrazně převyšované body terénu, skalní útvary, rozlehlé vodní toky a plochy apod.) je vesměs kladná.

Měřítko krajiny - pojem převzatý pro hodnocení krajinného rázu z teorie architektury, původně určený pro člověkem vytvářené (zejména stavební) objekty. Je to pojem vyšetřující psychické působení rozměrů stavby a jejích částí na uživatele, přičemž srovnávací bází je zpravidla velikost člověka. Měřítko krajiny je dáno vztahem prostorů, hmot a prvků krajina a jejich členění k člověku - uživateli. Kladnou hodnotou je zpravidla měřítko úměrné - harmonické, které je v souladu s rozměry, které by vyhovovaly optimálně z hlediska lidského vnímání.

Harmonické měřítko krajiny vyjadřuje soulad měřítka krajiny s měřítkem jednotlivých krajinných prvků, tedy takového členění krajiny, které odpovídá harmonickému vztahu činnosti člověka a přírodního prostředí. Z hlediska fyzických vlastností krajiny se jedná o soulad měřítka celku a měřítka jednotlivých prvků.

Harmonické vztahy v krajině - vyjadřují soulad činností člověka a přírodního prostředí (absence rušivých jevů), trvalou udržitelnost užívání krajiny, harmonický soulad jednotlivých prvků krajinné scény.

Harmonie - obecně: soulad, souzvuk, řád, shoda. Opakem harmonie je disharmonie, nesoulad, nelad, neshoda, chaos. Při hodnocení krajinného rázu rozlišujeme harmonii funkční a harmonii vzhledovou, přičemž druhá je do značné míry optickou manifestací první. Hodnocení vzhledové harmonie v krajině se opírá o intersubjektivní shodu kladného hodnocení viditelných vztahů mezi krajinnými prvky přírodního, kulturního i smíšeného charakteru (viz harmonické vztahy). Harmonie není jedinou kladnou estetickou hodnotou, platnou obecně. V krajině zcela přeměněné člověkem může patřit vědomý kontrast lidských děl a přírody ke kladným estetickým hodnotám krajinného rázu.

Prostorové vztahy krajinné scény – vztahy mezi jednotlivými hmotnými prvky krajinné scény, jejich vzájemné vzdálenosti, proporce šířkových a výškových dimenzí, význam důležitých bodů, linií a prostorů, vzájemné osově vazby, rysy symetrie, gradace atd.

Činnost snižující estetickou a přírodní hodnotu krajinného rázu oblasti či místa - taková činnost, která natolik naruší specifické znaky a hodnoty oblasti či místa, že změní význam, počet a obsah nebo projev jednotlivých charakteristik.

Literatura:

BUKÁČEK, R., MATĚJKA, P. Hodnocení krajinného rázu. In: *Péče o krajinný ráz – cíle a metody*. Ed. I. Vorel, P. Sklenička. Praha: ČVUT, 1999. s. 159-187. ISBN 80-01-01979-9.

LÖW, J., MÍCHAL, I. *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, s.r.o., 1. vydání, 2003. 552 s. ISBN 80-86386-27-9.

MÍCHAL, I. a kol. *Hodnocení krajinného rázu a jeho uplatňování ve veřejné správě. Metodické doporučení*. Praha: AOPK ČR, 1999, 41 s.

VOREL, I., BUKÁČEK, R., MATĚJKA, P., CULEK, M., SKLENIČKA, P. *Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz*. Praha: ČVUT, 2004 a 2006. 22 s. ISBN 80-903206-3-5.